

CALLATIS - STRATIGRAFIE, TOPOGRAFIE ȘI URBANISM

Nicolae ALEXANDRU*
Robert CONSTANTIN*
Mihai IONESCU*

Keywords: *Callatis, precincts, levels of housing, sacred area, port.*

Cuvinte-cheie: *Callatis, incinte, niveluri de locuire, zonă sacră, port.*

Abstract: *The article makes an overview of the city Callatis from the archaeological point of view. There are analyzed, one by one, fortified precincts, sacred area, port, levels of housing and urbanism (the latter only for Hellenistic epoch). We may notice that the 4th-3rd cent. BC housing used to occupy an area of about 170 ha (including the area which is now covered by the sea). The area occupied by the city Callatis during Late Hellenistic and Early Roman epoch (with submerged surface) was about 50 ha. The Roman-Byzantine precinct closed inside a total surface about 23 ha.*

Housing from Hellenistic time could be captured in archaeological context only in a few points located outside the Roman and Late Roman precinct, which were not affected by an extra muros housing.

Two sacred areas were located at Callatis, one in the northwest corner and the other one in the south of the Hellenistic epoch city. City port was arranged in the natural deep bay, which subsequently became Lake Mangalia. Throughout its continuous evolution, the city occupied different areas and experienced urbanistic phases specific to the historical steps taken. There were established 14 archaeological levels of housing since the end of the 5th cent./beginning of the 6th cent. BC until the beginning of the 7th cent. AD.

Rezumat: *Articolul realizează o prezentare generală a orașului Callatis din punct de vedere arheologic. Sunt analizate, pe rând, incintele fortificate, zona sacră, portul, niveluri de locuire și urbanism (acesta din urmă numai pentru epoca elenistică). Se constată că locuirea din sec. IV-III a. Chr ocupa o suprafață de cca. 107 ha (incluzând aici și zona care acum este acoperită de mare). Aria ocupată de cetatea Callatis în epoca elenistică târzie și romană-timpurie (la care se adaugă și suprafața submersă), era de cca. 50 ha. Incinta romano-bizantină închidea o suprafață totală de aprox. 23 ha.*

---

* Nicolae Alexandru, Robert Constantin, Mihai Ionescu – Muzeul de Arheologie „Callatis”, șos. Constanței, nr. 23, Mangalia 905500, jud. Constanța, e-mail: muzeul_callatis@yahoo.com.

Locuințe din perioada elenistică au putut fi surprinse în context arheologic doar în câteva puncte aflate în exteriorul incintei romane și romane târzii, neafectate de vreo locuire extra muros.

La Callatis au fost localizate două zone sacre, una în colțul de NV și cealaltă în sudul orașului de epocă elenistică. Portul orașului era amenajat în golful natural adânc, care ulterior a devenit Lacul Mangalia. De-a lungul evoluției sale neîntrerupte orașul a ocupat arii diferite și a cunoscut faze urbanistice proprii etapelor istorice parcurse. Au fost stabilite 14 niveluri arheologice de locuire de la sfârșitul sec. V (?) începutul sec. IV a. Chr. până la începutul sec. VII p. Chr.

O privire de ansamblu asupra cetății Callatis presupune o trecere în revistă a informațiilor despre incinte, zonă(e) sacră(e), port, niveluri de locuire și urbanism (ultimul aspect numai pentru epoca elenistică).

Pentru o imagine asupra evoluției incintelor callatiene am pus pe același plan toate traseele zidurilor cetății descoperite de-a lungul timpului (Pl. 1). Din însemnările făcute în toamna anului 1901 de Pamfil Polonic despre ruinele cetății Callatis, aflăm informații importante referitoare la valul cetății și la incinte¹. Autorul a identificat un șanț de apărare de 3-4 m lățime și adânc de 1-2 m, șanț care a fost pus pe un plan al orașului². Incinta de nord a putut fi urmărită³ pe o lungime de 200 m, lățimea în aceeași parte era de 4 m. Incinta continua spre est, în mare, pe o lungime de 50 m⁴.

Cercetările efectuate cu ocazia unei săpături preventive în anul 1993⁵ au evidențiat atât șanțul de apărare cât și un alt șanț, mai mic care suprapune șanțul mare, situație remarcată și de P. Polonic. Adâncimea șanțului mare era în antichitate de 4,5 m (acum el este umplut cu depuneri moderne). La circa 13 m sud de șanțul mare, pe val, a fost cercetat un alt șanț, aproximativ paralel cu șanțul mare, cu direcția ENE-VSV. Adâncimea șanțului în antichitate a fost de -2,35 m. O nouă interpretare a stratigrafiei din anul 1993, coroborată cu rezultatele ultimelor cercetări (Pl. 6), arată că șanțul mare suprapune locuirea de sfârșit de secol III a.Chr.; cel mai probabil el a fost construit în epocă romană. În ceea ce privește șanțul mic, el este ulterior epocii romane - P. Polonic îl datează chiar în perioadă turcă.

Pe un plan de sistematizare întocmit, ridicat și parcelat de ing. hotarnic, maior Dimitrievici Ioan (aprobat de Consiliul Tehnic Superior, 139/12 mai 1925, sancționat prin înalt decret regal, nr. 2101 din 23 iunie 1925 și publicat în Monitorul Oficial în 3 noiembrie 1925), la scara 1 : 2500, se poate constata situația existentă la acea dată, dispunerea străzilor, a clădirilor etc.; suportul planimetric conține și traseul zidului de incintă de pe latura nordică și estică (aflat sub nivelul mării, cartare reușită datorită unei puternice transgresiuni a Mării Negre în anul 1925)⁶.

În schițele și releveele executate de arh. Șt. Popovici, care a colaborat mult

¹ Academia Română – Fond Pamfil Polonic, mss 11.

² ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005, p. 425, pl. 1, fig. 1.

³ ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005, p. 426, pl. 2.

⁴ ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005, p. 425, pl. 1, fig. 2.

⁵ IONESCU, GEORGESCU 1998, p. 205-207.

⁶ ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005, p. 425, pl. fig. 2.

timp cu Th. Sauciuc-Săveanu în perioada interbelică, este cartat traseul valului de apărare al cetății și sunt stabilite limitele incintei fortificate, cu unele detalii, care nu se mai pot observa în prezent⁷. Astfel, pe latura de nord, autorul identifică șase turnuri, dintre care două sunt vizibile și astăzi (T2 și T3); un turn rectangular, T1, astăzi aflat în mare; T4 (descoperit în anii 1929-1930) se află la o distanță de 91,2 m V față de T2 și are dimensiunile de 8,10 m x 9,20 m, cu grosimea de 1,5 m; T5, situat la 84,2 m V de T4, are dimensiuni apropiate de cele ale lui T2 (7,80 x 6,15 m, grosimea 1,75 m); T6, amplasat în colțul de NV al cetății (112 m V față de T5), este de mari dimensiuni; autorul nu ne dă decât lățimea acestuia - 4,50 m. De aceleași dimensiuni este și un alt turn, situat pe latura de vest a incintei, la 52 m sud de colțul de NV, cu laturile de 15,50 x 19 m (Pl. 4). Latura de nord a zidului de incintă elenistic a fost identificată și în anul 1962⁸; cercetările de salvare care au urmat, firește cu un pronunțat caracter aleatoriu, au reușit să carteze cu aproximație traseul fortificației⁹.

Constantin Ionomu, în anul 1966, cercetează perimetrul afectat de o canalizare pe str. Ștefan cel Mare, unde a descoperit un traseu al unui zid construit din blocuri de parament lucrat în *opus Graecum*, păstrat pe cinci asize, orientat NV-SE; trei trasee de apeduct orientate E-V și pavimentul de mozaic al unei locuințe databil în sec. II-I a. Chr.¹⁰ Pe același traseu, cu orientare N-S, și Pamfil Polonic înregistrase pe planul său un zid de fortificație pe o lungime mai mare, trasat de noi punctat pe Pl. 1.

În anii '80 ai secolului trecut¹¹, zidul fortificației orașului din perioada greacă a fost surprins la cca. 12 m sud de colțul de NV al incintei romano-bizantine. El a fost cercetat pe o lungime de 9,50 m; grosimea zidului era de 4,10 m. Atât paramentul exterior, cât și cel interior sunt fără liant; între cele două paramente emplectonul este format din piatră diformă legată cu pământ. Acest traseu de zid a mai fost surprins pe latura de nord sub Șoseua Constanței și pe str. Țepeș-Vodă. Pe latura de vest traseul său a fost identificat la intersecția căii ferate cu str. Oituz. Pe latura de sud, zidul, cu aceeași lățime și manieră constructivă, a fost surprins în fața Casei Armatei din Mangalia.

Zidul de incintă databil în epoca elenistică are o grosime de 4,5 m, talpa paramentului exterior fiind formată din plăci de calcar semifasonate, lungi de 1,2-1,4 m și late de 0,80-0,95 m. Plăcile sunt așezate pe un strat de argilă roșcată, bine bătătorită. Această manieră de alcătuire a substrucției a fost întâlnită și în alte centre grecești încă din epoca arhaică - la Efes¹² și Histria¹³. Emplectonul este format tot din piatră măruntă, amestecată cu argilă galbenă, bine bătătorită.

Cercetările arheologice efectuate în punctul „colțul de NV” (Pl. 2, 3) au dus la descoperirea, în centrul zonei cercetate, a unei construcții rectangulare cu dimensiunile de 11,30 x 10,06 m, realizate din blochete mari de calcar cochilifer,

⁷ ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005, p. 425, pl. fig. 1.

⁸ PEDA, POPESCU, DIACONU 1962, p. 439-445.; THEODORESCU 1963.

⁹ IONESCU, GEORGESCU 1998, p. 205-208.

¹⁰ ICONOMU 1968, p. 236, 241 fig.5 și 243, fig. 7.

¹¹ Informații V. Georgescu.

¹² HOGATH 1908, p. 9 și urm., *apud* ALEXANDRESCU 1966, p. 246, n. 57.

¹³ DIMITRIU 1966, p. 473-489; ALEXANDRESCU 1966, p. 246.

semifasonate, care au urme de crampoane în formă de coadă de rândunică. Blochetele au dimensiunile de 1,65 x 0,54 x 0,59 m. Construcția prezintă două *krepidies*, elevația retrăgându-se față de fundație, pe laturile de est, nord și vest, cu 0,37 m și respectiv 0,29 m. Edificiul prezentat, numit de noi „turn de colț”¹⁴ și despre care s-a spus că poate fi un altar, cu două faze constructive, nu dispune în construcția sa de treptele caracteristice unui altar (deși la nord, în apropierea lui, a fost descoperit un bloc de calcar cu un belciug din fier ce poate să fi aparținut unui altar de sacrificiu).

Pe latura de sud a edificiului, tehnica de construcție este diferită, iar blocurile sunt realizate dintr-un calcar de mai bună calitate, fasonate cu atenție, cu urme de crampoane din plumb, în formă de T. Și pe această latură elevația se restrânge față de fundație cu o asiză, 0,40 m; din fundație au fost evidențiate trei asize cu înălțimea de 0,38 m, 0,22 m, 0,22 m, după care urmează talpa fundației, lată de 0,15 m. În acest punct blocurile au dimensiunile de: 1,35 x 0,50 x 0,35 m sau 1,95 x 0,46 x 0,34 m. Este posibil ca această construcție să reprezinte paramentul interior al incintei din prima jumătate a sec. II a. Chr.

Cel mai probabil edificiile descoperite au funcționat de la începutul sec. II a. Chr. ca turn de colț și curcina vestică a orașului. La 8 m est de acest turn a fost cercetată o stradă cu un canal de curgere (dimensiunile ei nu pot fi stabilite cu precizie, datorită unei gropi moderne care a afectat situl în acest punct); traseul ei indică prezența unei porți pe latura de nord a zidului fortificat în această epocă.

La 18 m est de turnul de colț, adosată traseului incintei elenistice, la nivelul fundației, a fost cercetată o construcție, care are caracteristica unei platforme, din blocuri mari de calcar legate cu mortar. De pe această platformă a fost recuperat un tambur de fus de coloană doric, de mari dimensiuni. Construcția nu poate fi decât turnul estic al porții de nord, cu reparații în epoca romană (fundația turnului are mortar).

Suntem în măsură să avansăm și ipoteza că în această arie a existat o zonă sacră în sec. IV-III a. Chr., ținând cont de tipurile de edificii descoperite¹⁵, de tehnica de zidărie, dar și de faptul că la 4 m sud de turnul de colț a fost descoperit un bloc de calcar cu un belciug de fier montat, caracteristic altarelor de sacrificiu.

În extremitatea sud-vestică a ariei cercetate a fost identificat pe o lungime de 14 m zidul de apărare al cetății din epocă romană. Probabil, este vorba de refacerea făcută sub patronajul guvernatorului Valerius Bradua, după invazia costobocilor (170 p. Chr.; tot atunci trebuie să fi avut loc și refacerea turnului estic al porții de nord, prezentat mai sus). După informațiile pe care le avem, noua incintă închidea aceeași arie ca și cea elenistică târzie, dovadă fiind cercetarea a două terme de epocă romană, una situată la 50 m N de moschee, la Școala generală nr. 5 din Mangalia (Pl. 11) și alta în dreptul Hotelului President (Pl. 4). Aceste structuri vin în sprijinul ipotezei că traseul incintei și în epocă romană mergea spre sud, până în fața Casei Armatei (Pl. 1).

Refacerea orașului în epocă romano-bizantină va face ca zidul de apărare să se retragă spre nord (Pl. 1), cu o extindere spre sud într-o fază ulterioară. Aceasta

¹⁴ Vezi și GEORGESCU, LASCU 1995, p. 33.

¹⁵ La cca. 10 m vest, la săparea mecanică a fundației blocului de aici, V.Georgescu vorbea de existența a două altare.

s-a întâmplat probabil la sfârșitul sec. V – începutul sec. VI p. Chr, când avem certificată și o refacere a tramei stradale din interiorul spațiului fortificat. După profilul stratigrafic din fața Hotelului President (Pl. 4), extinderea este însoțită de dezafectarea unor terme. Cercetări arheologice asupra incintei romano-bizantine au fost făcute de C. Preda, care a cartat latura de nord și a descoperit colțul de SV și o poartă, pe latura de S (Pl. 1). Latura de Nord, cu două turnuri, acum în spatele Hotelului Paradiso, alături de situl de la subsolul Hotelului President, sunt singurele porțiuni vizibile azi ale incintei târzii. În anul 1993, a fost cercetat colțul de SV al incintei, unde au apărut trei faze ale unei reparații a paramentului exterior al zidului de incintă callatian târziu, din sec. VI p. Chr. (Pl. 5).

Din punerea pe planul orașului (Pl. 1) a descoperirilor din sec. IV-III a. Chr., observăm că locuirea din această epocă ocupă o arie de cca 107 ha, perimetrul fiind de 4,051 km (s-a avut în vedere și suprafața care acum este acoperită de mare).

Pentru secolele IV-III a.Chr la Callatis a fost constatată o cadastrare a suprafeței orașului, o împărțire a loturilor pentru construcția caselor, orientate conform axelor stradale, SE-NV sau SV-NE. Din cercetările arheologice efectuate am putut constata că loturile și-au păstrat destinația pe toată această perioadă, iar dacă edificiile au suferit reparații sau refaceri, ele s-au făcut pe același amplasament.

Din punct de vedere arheologic se constată o restrângere a ariei urbane a cetății¹⁶; materialul ceramic și numismatic datează un ultim nivel de locuire elenistică până spre sfârșitul secolului III a. Chr., când o mare parte din suprafața orașului a fost abandonată¹⁷. Din motive de securitate aliniamentul zidului de apărare suferă o translație spre est, delimitând în perioadele care au urmat zona cea mai înaltă a orașului (acropola), situație relativ similară cu cea de la Histria¹⁸. Informațiile epigrafice¹⁹ precum și rezultatele cercetărilor arheologice²⁰ converg spre faptul că incinta callatiană a fost refăcută în sec. II-I a. Chr.

Aria ocupată de cetatea Callatis în epocă elenistică târzie și romană-timpurie, cu tot cu suprafața care se află acum sub mare, era de cca. 50 ha. Pentru incinta romano-bizantină²¹ un calcul făcut ar duce la următoarele rezultate: suprafața urbană pe uscat este acum de 123.685 mp (aprox. 12,4 ha); suprafața acoperită de mare este de 102.872 mp (aprox. 10 ha); suprafața totală apărată de incintă este de 226.563 mp (aprox. 23 ha).

Pe o ridicare topografică făcută în anul 1981 de OCOT Constanța se poate observa că transgresiunea mării între 1977 și 1981 a fost de 25 de m. Pe imagini Geosat, unde sunt trecute cotele batimetrice, se observă o falie care poate fi țărmul antic, la cca. 300 m est de țărmul actual (Pl. 14). Cercetările subacvatice²² efectuate până în anii '70 (ulterior s-au efectuat lucrări de dragare necesare activității

¹⁶ IONESCU, GEORGESCU 1998, p. 218.

¹⁷ GEORGESCU, LASCU 1995, p. 30.

¹⁸ SUCEVEANU 1979, p. 77.

¹⁹ RUSSU 1957, p. 355; ȘTEFAN 1972, p. 168; *ISM III* 42.

²⁰ IONESCU, GEORGESCU 1998, p. 205-209; GEORGESCU, LASCU 1995, p. 33-34.

²¹ ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005, p. 427, pl. 3.

²² SCARLAT 1973, p. 529-540; COSMA 1973, p. 31-38.

portuare care au distrus vestigiile submerse) au pus în evidență structuri constructive care au fost interpretate ca fiind instalații portuare ²³.

Mai greu de precizat este întinderea suburbiilor *extra muros* din secolele II-VI p.Chr; ultimele cercetări au identificat structuri urbane din epoca romano-bizantină pe: str. Ștefan cel Mare, str. Țepeș Vodă, șos. Constanței, lângă colțul de NV, str. G. Murnu, str. Libertății, str. Oituz. Putem considera, până la descoperirea unor dovezi contrare, că valul de apărare, cartat de Șt. Popovici, delimita și în perioadă târzie o arie urbană.

În ceea ce privește urbanismul și complexele de locuire din epoca elenistică sunt mai greu de investigat. Continuitatea în locuire, refacerile *a fundamentis* din perioadă romană și romană târzie, construcțiile moderne precum și o continuitate în tradiții constructive în perioadele care au urmat²⁴, fac dificilă identificarea nivelurilor de locuire din perioada greacă și elenistica în zona *intra muros* a cetății târzii. Vestigii de epocă greacă au putut fi surprinse în context arheologic doar în câteva puncte situate în exteriorul incintei romane și romane târzii, în zone care nu au fost afectate de vreo altă locuire.

O situație stratigrafică importantă a locuirii din secolele IV-III a. Chr. de la Callatis a fost surprinsă în studiul profilului rezultat în urma unei cercetări de salvare din primăvara anului 2004. La acea dată a fost cercetată o secțiune cu lungimea de 170 m, pe str. Țepeș Vodă din Mangalia (Pl. 6), secțiune care traversează de la est la vest o zonă din interiorul cetății de epocă greacă. Cercetarea s-a oprit, din păcate, la cca 10 m est de zidul de incintă, într-un punct în care traseul zidului își schimbă orientarea spre sud²⁵. Stratigrafic există patru niveluri de locuire, marcate și de niveluri de distrugeri (straturi de arsură). Primele două, corelate cu material ceramic (fragmente de amfore, de kantharoi, de obiecte de uz casnic) se încadrează în ultimele decenii ale sec. IV a. Chr. și pot avea legătură cu revolta împotriva lui Lysimah și asediile cetății. Celelalte etape de locuire pot fi datate până la sfârșitul sec. III a. Chr. și sunt marcate de trei niveluri de distrugere, perioadă când zidul cetății a fost retras cu cca. 250 m spre est; până la sfârșitul antichității sunt vizibile mai multe refaceri ale zidului.

În secțiunea trasată pe str. Țepeș Vodă au fost cercetate nouă compartimentări, care au aparținut unor locuințe, cu temelii din piatră legată cu pământ și cu aceeași orientare (fapt ce dovedește existența unui plan de sistematizare al orașului încă din secol IV a. Chr.). Elevația era probabil din chirpic deoarece nu a fost descoperit în săpătură un nivel de dărâmatură din blochete litice; de asemenea nu au fost descoperite nici țigle sau olane.

În capătul de est al canalizării, în vecinătatea incintei târzii, au fost descoperite și niveluri de locuire romano-bizantină, la - 1 m, dovadă a existenței unui cartier *extra muros* în perioadă romano-bizantină. Această situație, a unor locuiri târzii, în sec. V-VI p. Chr., peste locuirea din sec. IV-III a.Chr., fără alte intervenții între niveluri, a fost surprinsă și la cca. 50 m sud, pe alea care leagă str. Mihai Vitezu cu str. Țepeș Vodă, tot cu ocazia construirii unei canalizări.

Două cercetări alăturate de pe str. Mihai Viteazu pot fi corelate,

²³ BOUNEGRU 1986, p. 267-272.

²⁴ SUCEVEANU 1979, p. 5-8.

²⁵ IONESCU, GEORGESCU 1998, p. 206

reprezentând un ansamblu de locuințe din epoca elenistică (Pl. 7). Cercetarea de pe str. Mihai Viteazu nr. 14, din anul 1998, în interiorul cetății de epocă greacă, a dus la descoperirea compartimentărilor unor case din sec. IV-III a. Chr (cercetarea de la est, pe Pl. 7), a căror orientare corespunde cu casele cercetate cu ocazia lucrărilor de canalizare de pe str. Țepeș Vodă. În profilul rezultat aici sunt recunoscute două niveluri de locuire, de la sfârșitul sec. IV a. Chr. și începutul sec. III a. Chr. Cercetarea din anul 1997 poate fi corelată cu o cercetare din anul 2008, pe lotul situat imediat la vest (Pl. 7). Au fost trasate două secțiuni, S I de 3 x 13 m, și S II de 3,20 x 13 m, orientate N-S, cu martor de 1m între ele. Cercetarea s-a oprit la adâncimea de -2,30 m, iar într-un sondaj din capătul de sud al S II, la -3,65 m; la o adâncime de - 2,25 m, a fost descoperită fundația unui zid cu orientare NV-SE (Z1). Zidul a fost realizat din blochete de calcar legate cu pământ; are o lățime de 0,60 m și păstrează 3 sau 4 asize. Acesta a fost cercetat pe o lungime de 11 m. În caroul 1 s-a descoperit un pinten ce a aparținut probabil unui alt zid dezafectat; în caroul 2, Z1 face joncțiunea cu un alt zid (Z2), perpendicular pe Z1, la est, cu lățimea de 0,55 m. În colțul de SE al celor două ziduri a fost găsită o dală de calcar de 0,40 x 0,50 x 01 m, ce a aparținut probabil unui pavaj interior. În caroul 3, în martorul dintre cele două secțiuni, a fost cercetat un alt zid (Z3), perpendicular pe Z1, la est de acesta și paralel cu Z2. Distanța dintre Z2 și Z3 este de 4,80 m, constituind una dintre încăperile edificiului în discuție. În caroul 4 a fost cercetat un alt zid (Z4), perpendicular și el pe Z1, dar pe latura de vest a acestuia. În carourile 1-3, la - 2,20/2,30 m, au fost descoperite blochete mici de calcar ce au aparținut, probabil, unui pavaj al curții interioare a edificiului descoperit. Se pot observa două faze de construcție ale pavajului.

În S II, caroul 1, a fost cercetată continuarea lui Z2, acesta fiind cercetat pe o lungime de 6,25 m; tot în caroul 1, în martorul dintre S I și S II, pe latura de N din S II a fost cercetat, pe o lungime de 2,25 m, un alt zid (Z5), perpendicular pe Z2. Între în carourile 1-2, la cca. 2 m, au fost păstrați doi martori ai dărâmăturii ce corespunde dezafectării edificiului. Între m 6 și m 8 a fost descoperită continuarea lui Z3, cercetat pe o lungime de 4 m. În extremitatea de sud a secțiunii S II a fost realizat un alt sondaj până la -3,65 m, unde a și fost descoperit stratul de *loess*. În acest sondaj, s-a dat peste un bogat material ceramic (amfore fragmentare, toate de amfore ștampilate și alte vase ceramice fragmentare), situație care poate susține ipoteza existenței aici a unui subsol.

Dintre materialele arheologice recuperate, amintim: o monedă de bronz de la Alexandru cel Mare, pe revers cu atributele lui Herakles, tolba cu săgeți și măciuca; o monedă dintr-un centru necunoscut din Macedonia, datată 325-310 a. Chr., descoperită la curățarea zidului Z1. Materialul ceramic constă din fragmente amforice, torți de amforă ștampilate²⁶ (din Thasos, Mende, Sinope, Akanthos, Amastris, Paros, Cnidos, dateate sec. IV -III a. Chr.), fragmente de *kantharoi*, *lekythoi*, boluri fragmentare, unguentarii fragmentare, un opaiț intregibil, un *mortarium* de calcar și unul ceramic.

Suntem în fața unui edificiu complex, databil după materialul numismatic și

²⁶ Mulțumim pentru informații, și pe această cale, d-nei dr. Livia Buzoianu.

ceramic în sec. IV – III a. Chr., cu două faze constructive. Locuința a avut, probabil, o curte interioară al carei pavaj a fost surprins în S I. Împreună cu cercetarea din 1997 este dovedită existența aici a unei arii locuibile *intra muros* din sec. IV-III a. Chr.

O parte a unei case de epocă elenistică din sec. IV-III a. Chr. a fost cercetată și pe str. Delfinului. Aici au fost trasate trei secțiuni: S I și S II de 3 x 11 m, S III de 4 x 11 m, orientate N-S, cu martor de 1m între ele. În jumătatea nordică a terenului cercetat au fost descoperite vestigiile unei case de sec. IV-III a. Chr, mai exact colțul de SV al edificiului (Pl. 8). Zidurile cu lățimea de 0,50 m, erau din blochete de calcar legate cu pământ. Pentru două compartimentări ale acestei locuințe avem și dimensiunile: prima, surprinsă în S I și S II, de 5,00 x 4,50 m; a doua, în S III, de 3,00 x 4,50 m, aceasta din urmă are o intrare pe latura de sud. Locuința continua atât spre nord (cu două compartimentări vizibile) cât și spre est. După tipul de construcție pare a fi o casă cu curte interioară.

Într-o cercetare din anul 2007, pe str. Mircea cel Bătrân nr. 11-13, la sud de Sanatoriul Mangalia, au fost surprinse două niveluri de locuire care au aparținut sec. IV-III a. Chr. În acest punct au fost trase două secțiuni: prima, S I, la limita nordică a perimetrului construibil, de 27 x 3 m, orientată Est-Vest; cea de-a doua, S II, la limita sudică a perimetrului, de 23,5 x 3 m. (Pl. 9).

Sub un strat vegetal de 0,20 m, au fost identificate o succesiune de trei niveluri constructive din epoca modernă, până la -1,80 m, care au perturbat stratigrafia, antrenând resturi arheologice elenistice și romane. Ridicările topografice executate pentru orașul Mangalia, începând cu 1927, plasează în acest perimetru construcții, două din nivelurile constructive putând fi datate între 1942 – 1952. În S II, în profilul de Sud, la - 1 m, se observă o cale de acces din epocă modernă.

Sistematizarea orașului din anii '60, când a fost construit Sanatoriul Balnear, a dus la transformarea perimetrului cercetat într-un spațiu verde. Perimetrul are o pantă de 0,90 m de la nord la sud. În S I, după demontarea substrucțiilor moderne, a fost identificat în carourile 6-7 (secțiunile au fost împărțite în carouri de 3 x 3 m, față de capătul de Vest) un canal de deversare orientat aproximativ N-S. Canalul este realizat dintr-un blocaj din blochete de calcar cu dimensiunile de cca 0,50 x 0,40 m, prelucrate la interior. Cuveta are dimensiunile: lățimea de 0,90 m și o adâncime de cca. 0,60 m, cu panta spre sud. Din păcate, de la această cotă, - 2,50 m, au apărut infiltrații cu apă salmastră (studiul geo identificând pânza freatică la - 2,90 m); cercetarea s-a făcut până la - 2,60 m.

A fost trasată a doua secțiune, S II, de 23,5 x 3 m, orientată E-V, la cca. 3 m sud față de S I. Sub stratul de umplutură modernă, în care au fost identificate substrucții moderne, canalizări, aducțiuni cu apă, trasee electrice și de telefon, etc., s-a ajuns, la -1,80 m, la primul strat antic (primul neafectat de intervenții moderne). Primul strat antic, constituit dintr-o nivelare cu pământ galben, în care au fost identificate urme puternice de arsură, a fost surprins pe toată suprafața secțiunii (stratul a fost surprins și profilul de nord al secțiunii S I, în carourile 3-4, la aceeași adâncime); nivelarea a antrenat material ceramic datat în epocile elenistică și romană-timpurie. Pe acest nivel a fost surprins, în profilul sudic din S II, în caroul 7, la - 1,65 m, un schelet uman, cu lungimea de 1,40 m. Scheletul este

întins pe spate, cu craniul la vest, cu mainile pe lângă corp, picioarele întinse; cum nu sunt întrunite elemente ce ar conduce la ipoteza unei înhumări intenționate (nu există groapă de mormânt), precum și poziționarea scheletului într-un nivel de distrugere urban (ariile funerare ale orașului sunt amenajate în alte zone), considerăm că decesul a survenit în urma unui eveniment petrecut cândva în epocă romană timpurie (atacul costobocilor sau goșilor) (Pl. 9).

Tot în acest nivel a fost cercetat un aranjament bizar constituit dintr-o amforă fragmentară, cu gura în jos pe care se sprijinea fundul acesteia întors invers. Gura amforei, cu diametrul exterior de 20 cm, era bordată la exterior de cochilii de melci. În Dobrogea s-au mai descoperit în epocă romană situații asemănătoare²⁷, care țin de un ritual religios (aria cercetată se situează la limita zonei sacre a orașului Callatis), insuficient cunoscut.

Sub niveluri de argilă și arsură, între -1,80 și -2,10 m, au fost identificate trei straturi: primul de culoare brun-cenușos, cu fragmente ceramice, de *tegulae* și litice; este urmat de nivelul constructiv al canalului identificat în S I; nivelul al treilea este constituit din pământ brun cenușiu cu fragmente ceramice elenistice (Pl. 10).

Pentru a înțelege situația planimetrică, s-a desfăcut martorul dintre S I și S II pe cca. 10 m din capătul de Est. În urma cercetării în suprafață a fost descoperit canalul pe o lungime de 9,5 m. Canalul identificat în S I, deservea o cale de acces identificată în S II, realizată din dale neregulate de calcar, surprinsă pe o lățime de 11 m; la nivelul de călcare al străzii canalizarea era acoperită cu dale de calcar cu dimensiunile de 1,10 x 0,90 x 0,20 m; în S II s-a păstrat o dală a capacului.

S-a efectuat doar un sondaj (nu s-a putut cerceta la interior tot canalul deoarece ne aflăm deja la o cotă inundabilă); s-a observat că blocajul are o înălțime de 0,60 m și lățimea de 0,90 m, fundul canalului (la -0,80 m față de nivelul de călcare al străzii) era constituit din dale de calcar. În partea estică a canalului, la cca. 4,50 m de profilul nordic al S I, a fost cercetată o construcție circulară, cu diametrul interior de 1,20 m, și peretele realizat din blochete de calcar legate cu pământ, cu grosimea de 0,45 m. Astfel de construcții circulare, care au mai fost descoperite în trecut în aria urbană callatiană, erau folosite, cel mai probabil, pentru păstrarea cerealelor.

Materialul descoperit în nivelul de funcționare a canalului, străzii și construcției circulare, poate fi datat în sec. IV – III a. Chr.

În curtea Școlii generale nr. 5 au fost identificate locuiri din sec. II – VI p. Chr. Amplasamentul este situat în centrul orașului Mangalia, str. Oituz, nr. 2, la cca. 30 m nord de Moscheea Esmahan Sultan. Prezentarea secțiunilor S 1 și S II se va face în metri (m) față de capătul de Vest al acestora, iar adâncimile se vor da de la nivelul actual de călcare.

În perimetrul cercetat au fost descoperite edificii care aparțin epocilor elenistică, romană și romano-bizantină (Pl. 11).

Epoca elenistică. Edificiul și pavajul din S II, dintre diviziunile 0 și 11 m, reprezintă primul nivel de locuire aici, și poate fi încadrat între sec. IV și sfârșitul sec. III a. Chr. Tot acestei perioade aparține și fântâna din S II, dintre m 2-3.

---

²⁷ PANAITESCU 1976, p. 207-211.

Datarea a fost realizată pe baza materialului descoperit în nivelul de locuire, și care constă în fragmente amforice, toarte de amforă ștamplilate și alte fragmente ceramice: *kantharoi*, boluri, etc. Materiale databile în epoca elenistică au mai fost descoperite în context secundar și în nivelurile de locuire databile în epoca romană și romano-bizantină.

Epoca romană. Pot fi atribuite epocii romane atât zidurile din S I, cât și edificiul termal descoperit în partea de N a caroului rezultat după desființarea martorului dintre S II și S III. Edificiul este posibil să fi funcționat, cu unele refaceri, până în epoca romană târzie. Dealtfel, atât în profilul de N al S I, cât și în profilul de N al caroului rezultat din desființarea martorului dintre S III și S IV, au fost identificate urme ale unor refaceri ale edificiului termal.

Epoca romano-bizantină. În S II, între m 19-22 și în S I, între m 22-25 a fost descoperit un canal, o fântână, un segment de zid din blochete de calcar legate cu pământ, o tasare cu mortar roșu datată cu o monedă de la Tiberius al II-lea. Tot aceleași perioade îi aparține construcția parțial conservată în colțul de SV al caroului de la N de S I, edificiu ce a distrus parțial edificiul termal.

Cercetările arheologice efectuate în anul 2001 pe str. Teilor, la 20 m E de Hotelul President, la baza falezei, au identificat o parte a unui edificiu termal ce a fost dezafectat de zidul de incintă romano-bizantină; în perioada romană este posibil ca în această parte a orașului să fi funcționat paralel două terme.

Stratigrafia epocii elenistice și a epocii romane-timpurii este surprinsă și în profilurile secțiunilor de pe str. Libertății, str. G.Murnu și str. Delfinului, cercetate odată cu montarea canalizărilor aici. În aceste zone (limita vestică a ariei urbane închisă de valul de pământ) descoperirile de edificii, care au aparținut epocilor elenistică și romană timpurie, sunt rare, cu spații mari între ele.

Cercetarea locuințelor de epocă elenistică de la Callatis se apropie foarte mult de descrierea unei case grecești făcută de Fr. Chamoux²⁸. După cum am văzut, construcțiile, au aceeași orientare, astfel că trebuie să presupunem o organizare hipodamică a orașului în epoca greacă.

În ceea ce privește zonele sacre, au fost identificate două astfel de arii. O zonă sacră, care a funcționat în sec. IV –III, este posibil să fie reprezentată de construcțiile din „colțul de NV” al incintelor (aflăm aici elementele unor edificii de cult). Acestea au fost dezafectate de construcțiile legate de amenajarea incintei pe un alt traseu, la sfârșitul sec. III a.Chr.

A doua zonă sacră, cercetată în partea de sud a orașului elenistic, unde au fost descoperite trei altare și un templu²⁹, este posibil să fi funcționat între sec. II a. Chr și sec. III p. Chr.

Astfel, într-un perimetru de 50 x 60 m au apărut două altare situate la estul

²⁸ CHAMOIX 1985, p. 285, „indeosebi în plan pătrat cu latura de aproximativ 17 m, pe această suprafață se află o curte cu deschiderea pe fațada sudică, în care dau încăperile de la stradă, care o mărginesc pe trei laturi; partea nordică (...) este ocupată de un portic (*pastas*), sub care se deschid încăperile de locuit ale apartamentului privat; restul fațadei este ocupat de un oficiu, bucătărie, baie (*oikos*) și de o sală de oaspeți cu anticamera ei (*andron*); aripa nordică avea un etaj la care se ajungea pe o scară de lemn și ale cărui camere dădeau pe o galerie situată deasupra porticului”.

²⁹ GEORGESCU, LASCU 1995, p. 29; GEORGESCU, IONESCU 1997, p. 17.

fundației unui templu (Pl. 12, releveu arh. A. Sion, Pl. 13 foto). Altarul mare, realizat din blocuri de calcar, are dimensiunile de 6,00 x 4,70 m. Altarul mic are dimensiunile de 3,35 x 3,95 m, talpa lui depășind cu 10-15 cm primele blocuri. La vest de altarul mare a fost descoperit un templu cu dimensiunile de 6 x 6,80 m. Templul avea pe latura de nord un zid din piatră care închidea zona sacră; zidul, lat de 1,20 m, s-a păstrat pe o lungime de 25 m. La 35 m NE de aceste construcții a apărut un fragment dintr-un altar semicircular³⁰. Din această zonă a fost recuperată și cornișa semicirculară cu grifoni aflată în colecția muzeului din Mangalia. Cu aceeași ocazie s-a cercetat în zonă un mic cartier elenistic, cu locuințe dispuse de o parte și de alta a unei străzi pavate cu piatră și prevăzută cu canal de scurgere.

Într-o canalizare pe str. M. Kogălniceanu, la cca. 20 m vest de str. Ștefan cel Mare, în dreptul celei de-a doua zone sacre, a fost descoperită o construcție din dale mari de calcar, ce prezintă elementele unui stilobat (nu avem însă și alte indicii care să sprijine ipoteza existenței în acest punct a unui templu).

O zonă sacră pentru sec. IV-III a.Chr. este menționată și de Th. Sauciuc-Săveanu,³¹ în capătul estic al străzii M. Eminescu, pe plan trecut „templul lui Dionysos” (Pl. 1)

Un rol foarte important în viața cetății Callatis trebuie să-l fi avut portul orașului. Primele informații literare pe care le avem despre portul Callatidei sunt de la Arrian³². În *Descrierea călătoriei în jurul Pontului Euxin* istoricul antic amintește aici un „loc de ancorat” (ὄρμοσ ναυσίῳ). Alte „locuri de ancorat” sunt menționate de Arrian la Odessos, la poalele munților Haemus, și la Mesambria.

Inscripțiile, la rândul lor, confirmă existența portului(-lor) la Callatis, fie că se referă la trafic portuar (acordarea unor facilități de „intrare” și „ieșire din port”: ISM III 2, 3, 4, 10, 13, 24, 29), acțiuni navale (ISM III 43), profesioni (ISM III 39) sau iau „portul” ca punct de reper în delimitări teritoriale (ISM III 51).

Informații despre ce a mai rămas în sec. XV din instalațiile portuare antice, sunt date de burgundul Walerand de Wawrin; el ajunge „la un port numit Panguala, care este ocrotit de un dig puternic, care înaintea în mare și are o lățime de 30 sau 40 de picioare. Acum acel dig este stricat și dărâmat în multe locuri așa că adesea multe vase se zdrobesc acolo împinse de furtună”³³. Tot despre port primim informații și din sec. XVIII, de la călătorul turc Evlia Celebi: „partea înfloritoare a orașului se află spre nord, la intrarea în port, unde se văd și acum temeliiile cetății”³⁴; și „Portul este mare. Fiind deschis în partea de sud-vest, valurile sunt foarte puternice și vasele pornesc când au încărcat mărfurile lor. În antichitate a fost aici un port mare cu două ieșiri. Chiar azi se văd în fundul mării pietrele malului, mari cât munții”³⁵.

Analizând aceste informații credem că digul de care vorbea Walerand de Wawrin în 1445 este așa numitul „dig genovez” care se observă și acum sub nivelul mării; el pornește de pe malul sudic al Lacului Mangalia și înaintea în

³⁰ GEORGESCU, LASCU 1995, p. 29.

³¹ SAUCIUC-SĂVEANU 1925, p. 124.

³² ARRIAN, *Peripl.* 24,1, (*Fontes I*, p. 593).

³³ GEORGESCU, LASCU 1995, p. 14.

³⁴ GEORGESCU, LASCU 1995, p.15.

³⁵ COSMA 1973, p. 32, n. 11.

larg cca. 1600 m³⁶, închizând intrarea în lac și formând un șenal navigabil (Pl. 1). Prin cercetarea acestuia a fost descoperită și o intrare sudică cu lățimea de cca. 50 m³⁷. Recunoaștem aici situația descrisă de Elvia Celebi în anii 1651/2; portul antic era amenajat în zona desemnată ulterior ca Lacul Mangalia³⁸ - avem în vedere și opinia lui Pamfil Polonic potrivit căreia cetatea continua în sud până la lac.

Întrarea în lac, în momentul construirii șantierului naval în anul 1971, era gătită de două ziduri din blocuri masive de calcar, ziduri care au fost atunci sparte³⁹. Acestea erau probabil zidurile care marcau intrarea în portul antic (în perioadele de criză intrarea era blocată).

Golful natural adânc, devenit ulterior lac, constituia locul cu cele mai bune condiții de amenajare și întreținere a unui port (dovadă că și azi, tot în acel loc, este amenajat portul)⁴⁰.

Pe baza situațiilor arheologice înregistrate până acum și la care ne-am referit, propunem următorul tablou al nivelurilor de locuire de la Callatis, databile la:

1. sfârșitul sec. V(?) a. Chr.: cercetarea de pe str. Oituz, „OP”²⁴¹;
2. prima jumătate a sec. IV a. Chr. – punctele de pe str. Țepeș Vodă (canalizare), str. Mihai Viteazu nr. 14 A, str. Mircea cel Bătrân, „OP”²;
3. a doua jumătate a sec. IV a. Chr. - str. Țepeș Vodă (canalizare), Școala generală nr. 5;
4. începutul sec. III a. Chr. - str. Țepeș Vodă (canalizare);
5. a doua jumătate a sec. III a. Chr. - str. Țepeș Vodă (canalizare), str. Mihai Viteazu nr. 14 A, str. Mircea cel Bătrân ;
6. începutul sec. II a. Chr. - canalizare str. Ștefan cel Mare, colțul de NV al orașului antic, zona sacră din sudul cetății elenistice timpurii și romane;
7. sec. I a. Chr. - colțul de NV al orașului antic;
8. sec. II p. Chr. - restaurant „Callatis”, str. Ștefan cel Mare nr. 7⁴², Școala Generală nr. 5, str. George Murnu (canalizare), colțul de NV al orașului;
9. sec. III p. Chr. (prima jumătate) - Școala Generală nr. 5, zona din fața Hotelului President;
10. sec. III p. Chr. (a doua jumătate) – str. Ștefan cel Mare, Restaurant Callatis, Casa de cultură, str. Oituz: OP²;
11. sec. IV p. Chr. - str. Țepeș Vodă (canalizare), aleea dintre străzile Țepeș Vodă și Mihai Viteazu (canalizare), str. Mihai Eminescu (canalizare), str. Vasile Alecsandri (canalizare), Hotel President;
12. sec. V p. Chr. - str. Mihai Eminescu (canalizare), str. Vasile Alecsandri

³⁶ COSMA 1973, p. 32.

³⁷ COSMA 1973, p. 32.

³⁸ Studiile care prezintă portul în dreptul orașului, au interpretat elementele constructive ale cetății ca fiind elemente portuare: SCARLAT 1973, BOUNEGRU 1986.

³⁹ GRAMATOPOL 2008, p. 104.

⁴⁰ COSMA 1973, p. 32. Calculul făcut de V. Cosma, care delimitează un bazin de 105 ha, este raportat la situația actuală. Transgresiunea marină, care a fost de cel puțin 70 de m în interiorul platoului continental, față de țărmul antic, conduce spre aprecierea unui bazin portuar în antichitate cu mult mai mic.

⁴¹ Cercetare 1988-1992 efectuată de Elena Bărlădeanu; inedită (informație A. Sion).

⁴² ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005.

(canalizare), Hotel President, str. Vasile Pârvan, numerele 10,12,16,18, Hotel Zefir; 13. sec. VI p. Chr - str. Mihai Eminescu (canalizare), str. Vasile Alecsandri (canalizare), Hotel President, str. Vasile Pârvan, numerele 10,12,16,18, Hotel Zefir, str. Mărașești nr. 10-12;

14. începutul sec. VII p. Chr. - Hotel President.

De-a lungul existenței sale neîntrerupte – de la începutul sec. IV a. Chr. până la începutul sec. VII p. Chr., orașul Callatis a cunoscut arii de locuire și faze urbanistice proprii epocilor istorice pe care le traversa.

În cercetările arheologice ocazionate de lucrările de canalizare de pe străzile Mihai Eminescu și Vasile Alecsandri⁴³, au fost observate structuri constructive care suprapun imediat nivelul romano-bizantin. Este posibil să avem la Callatis și un nivel de locuire pentru epoca bizantină (sec. X) sau genoveză (sec. XIII-XIV), după care, evident, urmează nivelurile constructive din epoca medievală, din sec. XV-XVIII și cele moderne și contemporane⁴⁴.

BIBLIOGRAFIE

- ALEXANDRESCU 1966 - P. Alexandrescu, *Necropola tumulară. Săpături 1955-1961, Histria II*, București, 1966, p. 133-294.
- ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005 - N. Alexandru, R. Constantin, M. Ionescu, *Aspecte topografice ale cetății Callatis în epoca romano-bizantină*, Pontica 37-38 (2004-2005), p. 419-438.
- BOUNEGRU 1986 - O. Bounegru, *Considereații privind portul cetății Callatis în antichitate*, Pontica 19 (1986), p. 267-272.
- CHAMOUX 1985 - Fr. Chamoux, *Civilizația greacă în epocile arhaică și clasică*, București, 1985 (trad. M Gramatopol).
- COSMA 1973 - Vasile Cosma, *Prospectări arheologice submarine*, BMI 42 (1973), 1, p. 31-38.
- DIMITRIU 1966 - S. Dimitriu, *Despre temeliile olbiene de la Histria*, SCIV 17 (1966), 3, p. 473-489.
- GEORGESCU, LASCU 1995 - V. Georgescu, St. Lascu, *Callatis-Mangalia 2500. Micromonografie*, Mangalia, 1995.
- GEORGESCU, IONESCU 1997 - V. Georgescu, M. Ionescu, *Callatis (Mangalia)*, jud. Constanța, CCA 1983-1992, București, 12-15 iunie 1997, p. 16-19.
- GRAMATOPOL 2008 - M. Gramatopol, *Un port comercial la Callatis*, în *Studia I*, Brașov, 2008, p. 96-104 (= RM, anul III, 4 (1966), p. 333-336).
- ICONOMU 1968 - C. Iconomu, *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun*, Pontice 1 (1968), p. 235-268.
- IONESCU, GEORGESCU 1998 - M. Ionescu, V. Georgescu, *Le système défensif callatien*, Studia Danubiana I. The Roman Frontier at the Lower Danube 4th-6th Centuries. The Second International Symposium (Murighiol/Halmyris, 18-24 August 1996), Bucharest, 1998, p. 205-219.
- PANAITESCU 1976 - A. Panaitescu, *Morminte din necropolele cetății Tropaeum Traiani*, Pontica 9 (1976), p. 207-211.

⁴³ ALEXANDRU, CONSTANTIN, IONESCU 2004-2005, p. 431, pl. 7.

⁴⁴ Orientarea străzilor și a caselor din antichitate s-a păstrat, ea fiind relativ aceeași în epoca modernă și contemporană (raportată la zidurile de incintă ale cetății).

PREDA, POPESCU, DIACONU 1962 - C. Preda, E. Popescu, P. Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Mangalia (Callatis)*, Materiale 8 (1962), p. 439-455.

RUSSU 1957 - I.I. Russu, *Le décret de Callatis en l'honneur d'Isagoras*, Dacia NS 1 (1957), p. 179-190 (decret regăsit acum și în ISM III 32).

THEODORESCU 1963 - Dinu Theoderescu, *L'édifice romano-byzantin de Callatis*, Dacia NS 7 (1963), p. 257-300.

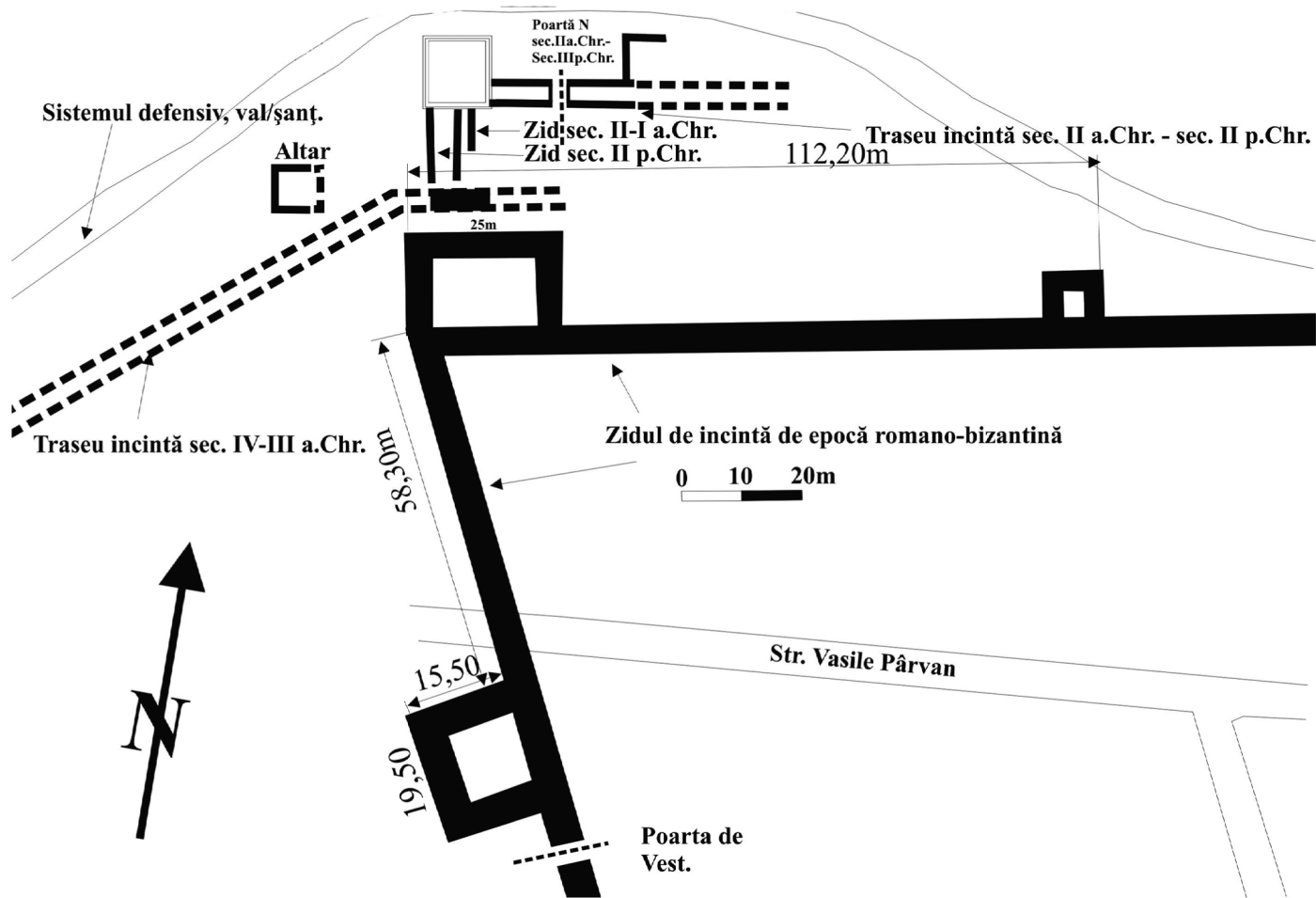
SAUCIUC-SĂVEANU 1925 - Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis. IIe rapport préliminaire. Fouilles et recherches de l'année 1925*, Dacia 2 (1925), p. 104-137.

SCARLAT 1973 - C. Scarlat, *Portul antic Callatis*, AMN 10 (1973), p. 529-540.

SUCEVEANU 1979 - Al. Suceveanu și colab., *Histria VI. Les thermes romains*, Bucarest-Paris, 1979.

ȘTEFAN 1972 - Al. Ștefan, *Les débuts de la domination romaine sur les cités de la côte ouest du Pont-Euxin: date et circonstances*, în Actes de la XIIe Conférence Internationale d'Études Classiques „Eirene”, Cluj- Napoca, 2-7 octobre, 1972, [Bucarest-Amsterdam, 1975], p. 621-631.

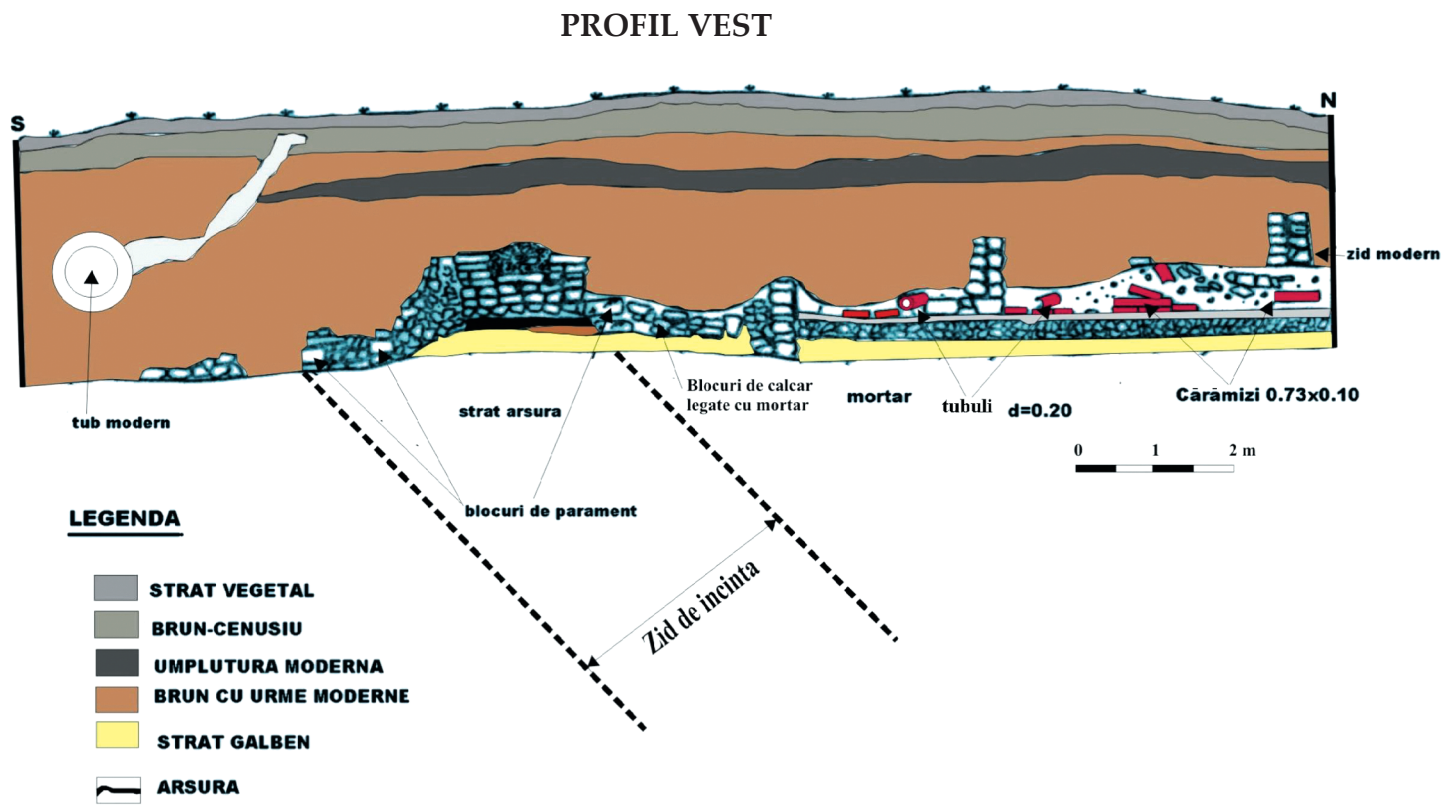

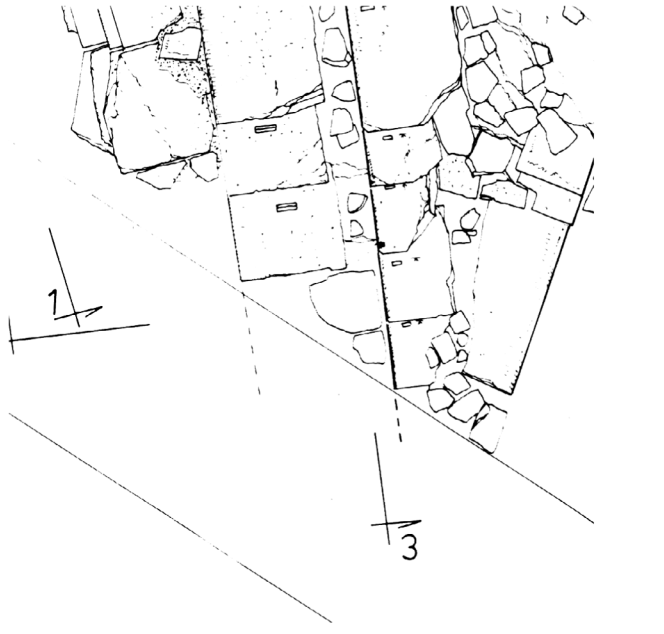
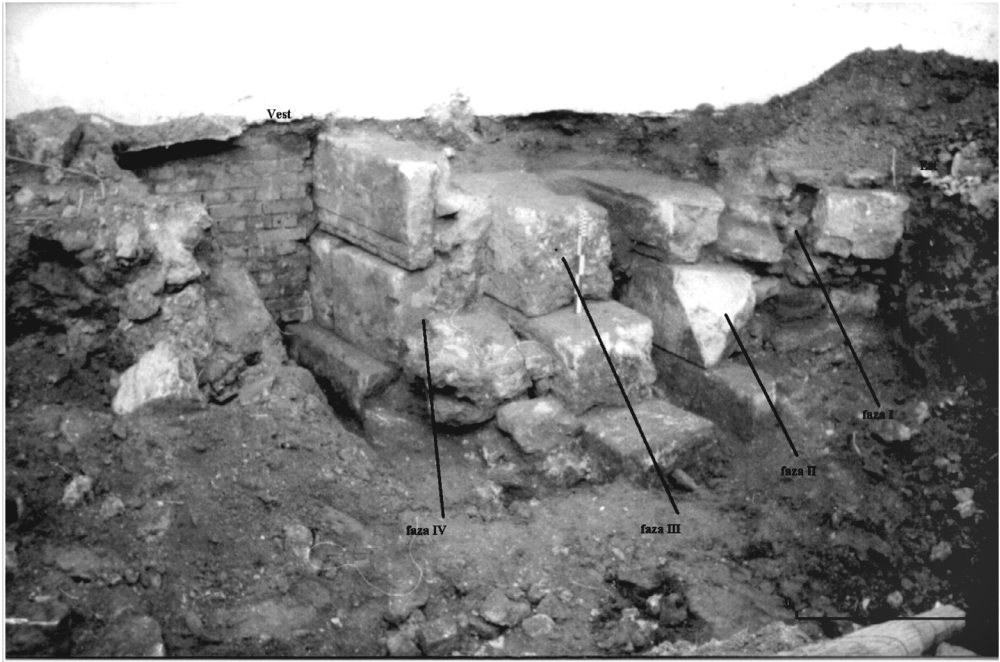
Pl. 2 – Callatis, colțul de NV.

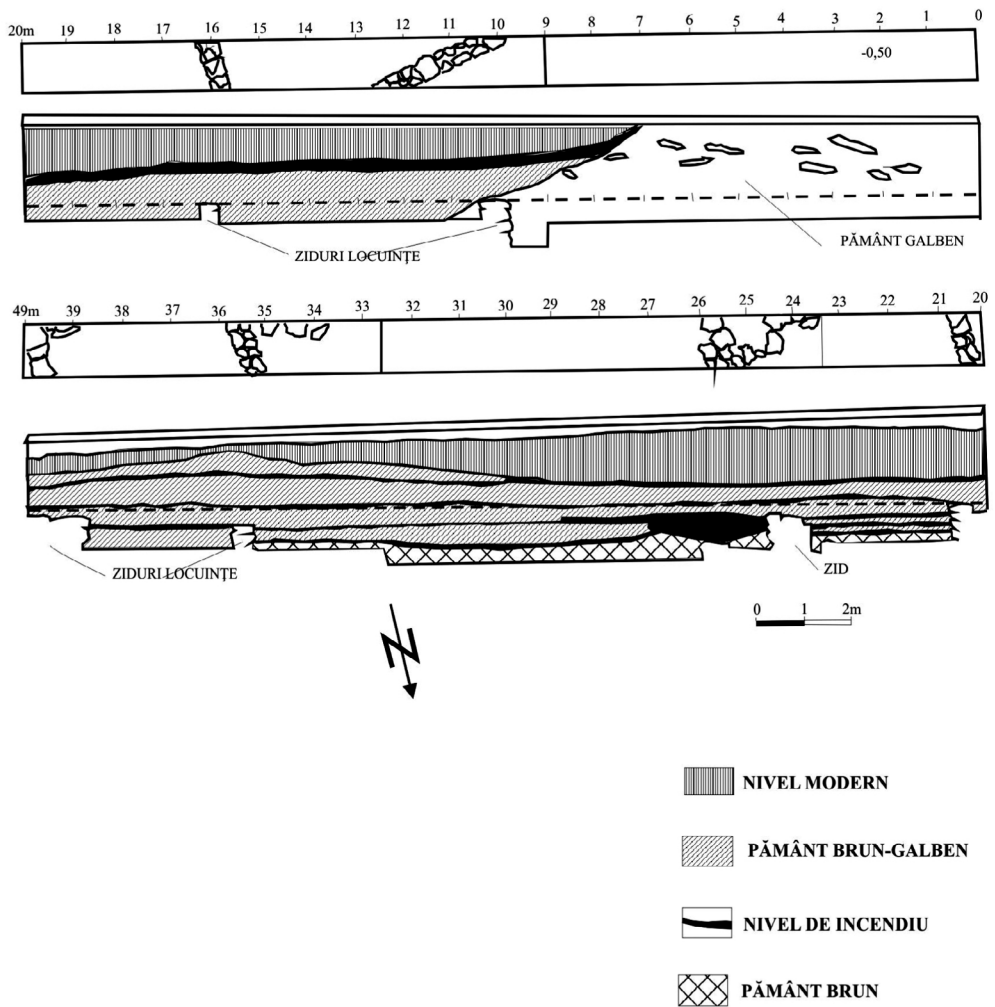
Pl. 3 – Callatis, colțul de NV.

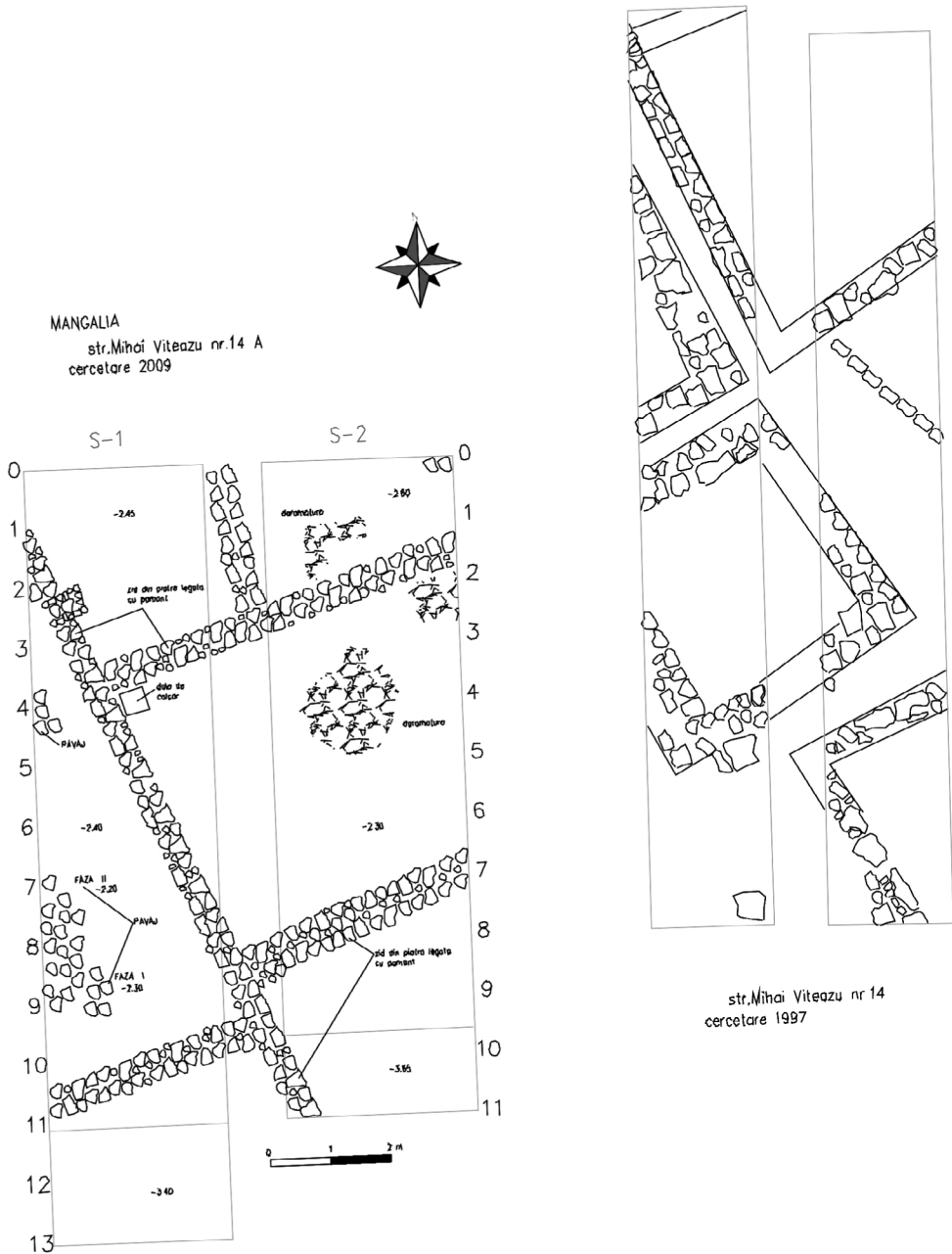
Pl. 4 – Callatis, str. Teilor nr. 6: termele de epocă romană dezafectate de zidul de apărare romano-bizantin.

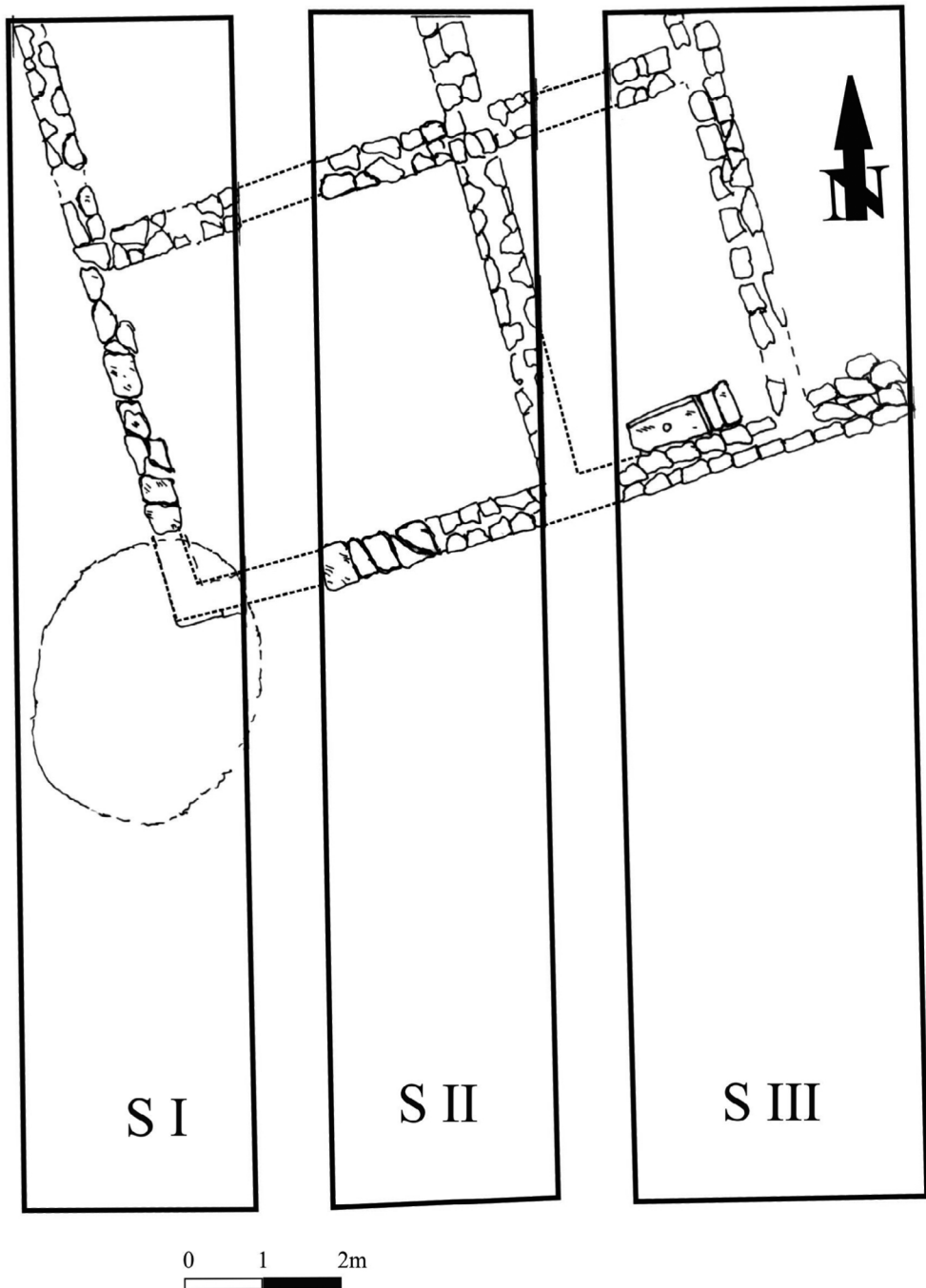
Pl. 5 – Callatis, colțul de SV.

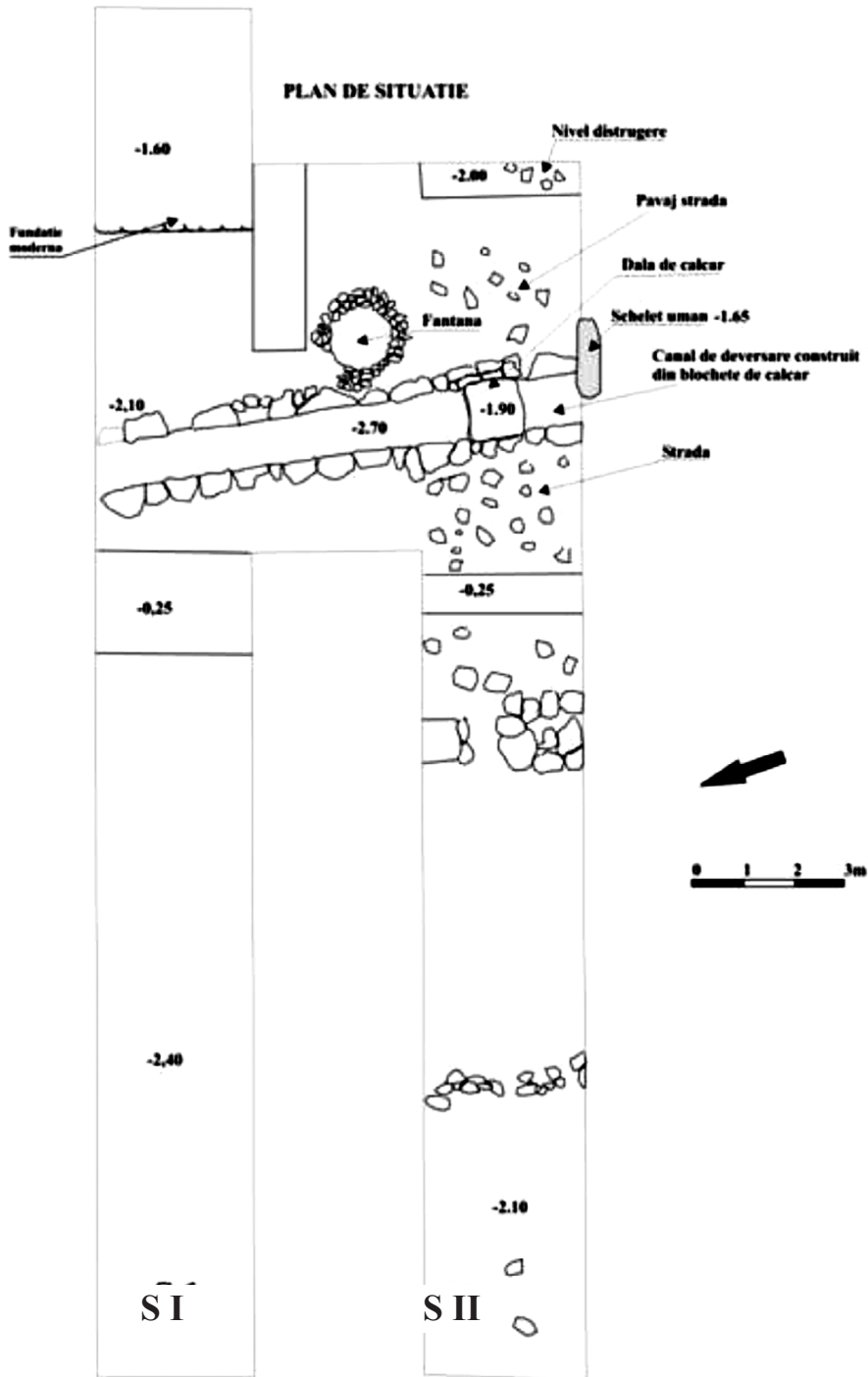
Pl. 6 – Canalizare pe str. Ștepeș Vodă (plan și profil).

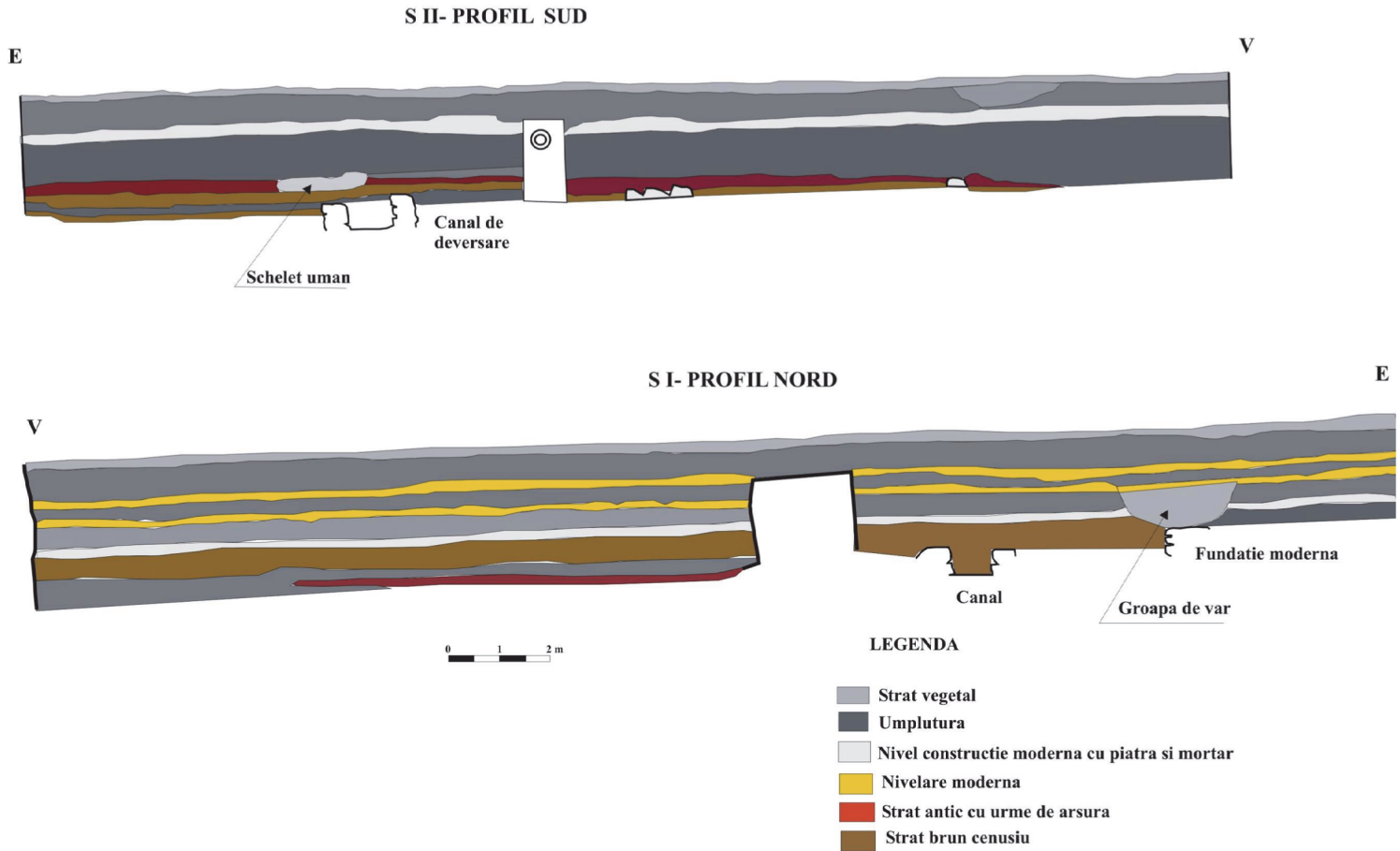
Pl. 7 – Callatis, plan de situație, cartier de epocă elenistică (Mangalia, str. Mihai Viteazu, nr. 14 și 14A).

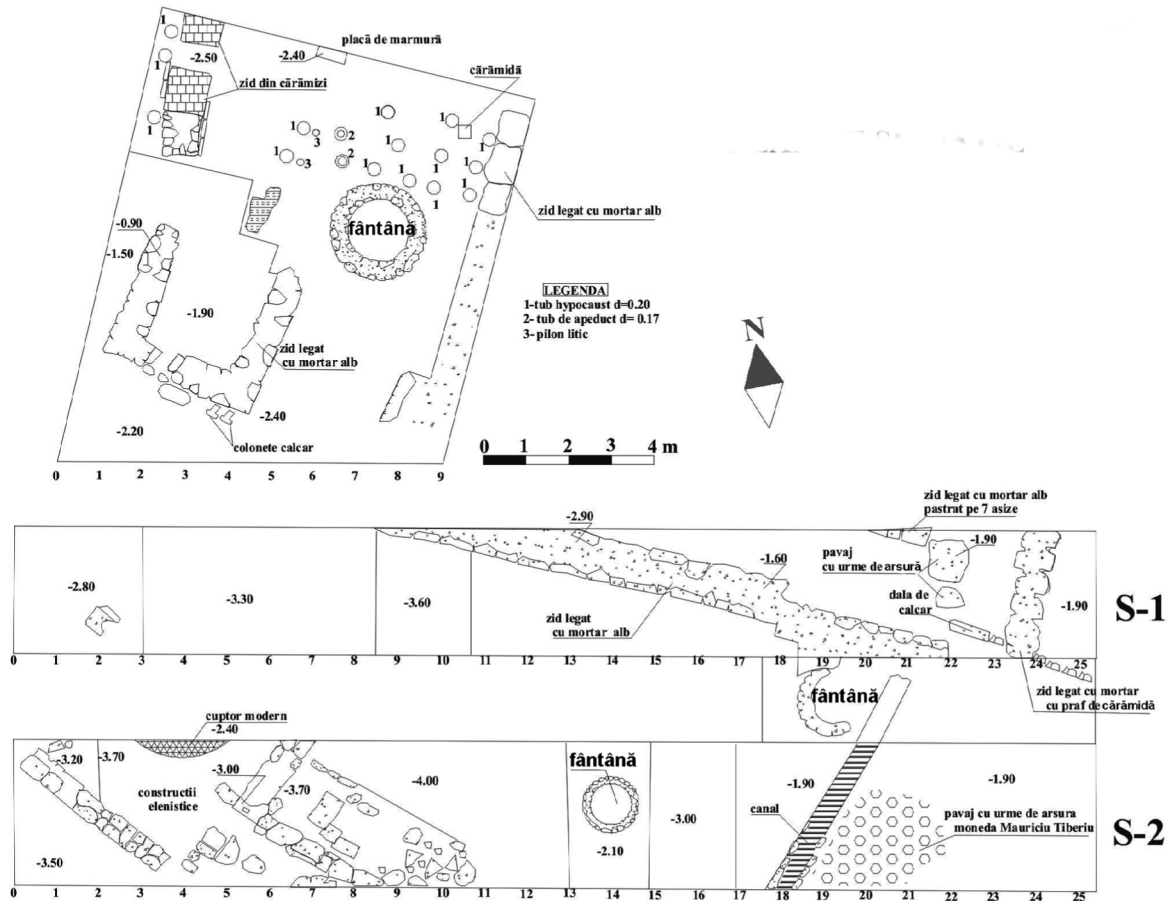
Pl. 8 – Callatis, casă de epocă elenistică
(Mangalia, str. Delfinului).

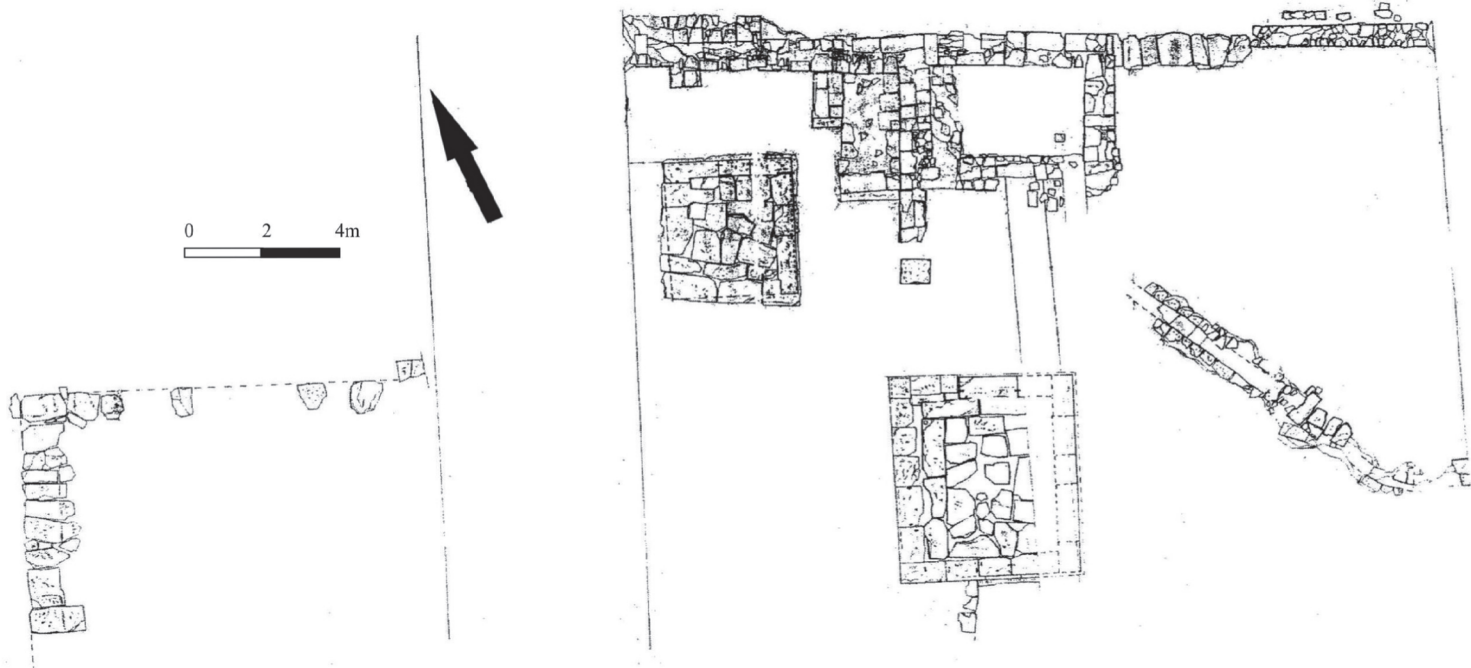
Pl. 9 – Mangalia, str. Mircea cel Bătrân nr. 11-13.

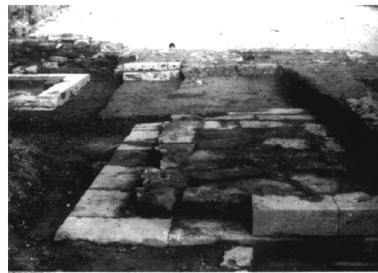
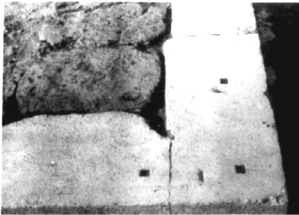
Pl. 10 – Mangalia, str. Mircea cel Bătrân nr. 11-13 (profil) .

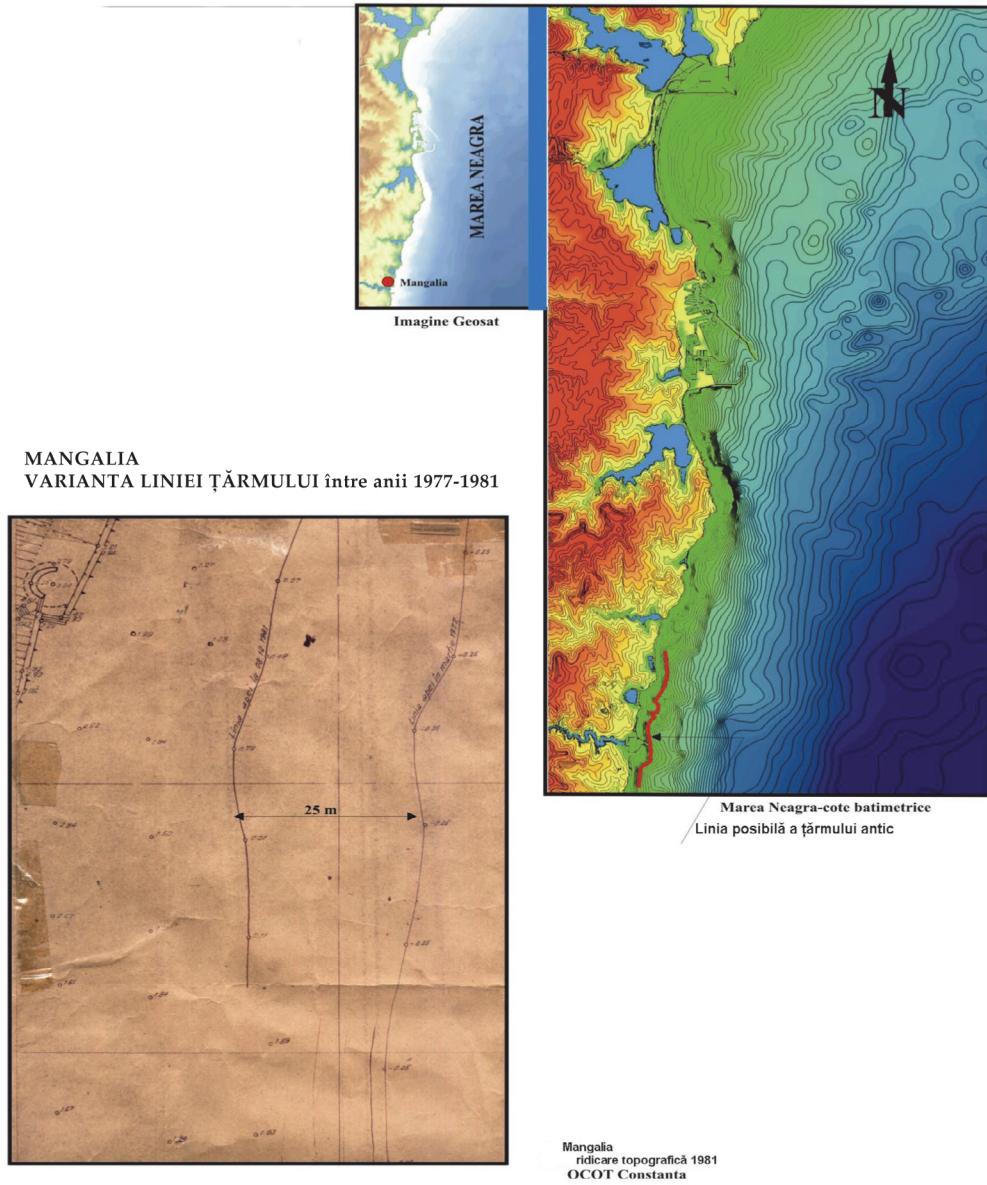
Pl. 11 – Mangalia, Școala generală nr. 5 (plan de situație)

Pl. 12 – Callatis, zona sacră (releveu arh. A. Sion).

Pl. 13 – Callatis, zona sacră.

Pl. 14 – Mangalia, structura reliefului.